

**Інструменти сучасного  
вчителя-словесника  
для розвитку  
комунікаційних  
компетентностей школяра**

Леся ГАПОН, PhD,

12.10.2021

# ПЛАН

1. Комунікативна компетентність учня.
2. Мовленнєвий акт як основна одиниці комунікації.
3. Принципи формування комунікаційних компетентностей школяра.
4. Класифікація комунікативних методів навчання.
5. Механізми діалогізування.
6. Організація навчання під час діалогізування.
7. Зразки позитивного діалогізування.

*Найголовніше, чого я навчився у школі, –  
це вміння спілкуватися з людьми  
й висловлювати свої думки.*

**Лі Якокки «Кар'єра менеджера»**

- **Комунікативна компетентність** – здатність вступати в комунікацію з метою порозуміння (за Л. Гузеєвим).
- **Комунікативна компетентність** – це вища здатність особистості, яка дає змогу розв'язувати проблеми, що виникають у різних життєвих ситуаціях, це конгломерат знань, мовних та позамовних умінь і навичок спілкування, набутих особистістю під час природної соціалізації, навчання та виховання (за Ю. Ємельяновим).
- **Комунікативна компетентність** містить оволодіння мовами та способами взаємодії з людьми, навички роботи в групі. Учень має вміти відрекомендувати себе, написати листа, анкету, заяву, поставити запитання, вести дискусію тощо.
- **Комунікативна компетентність містить три складові: мовну, мовленнєву й соціокультурну.**
- **Комунікативна компетенція** – комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально – побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування.

# Мовленнєвий акт як основна одиниці комунікації

*Одиниці комунікації* – не тексти, бо останні мають статичний характер, а процесуальні *мовленнєві акти*, які породжуються ситуаціями й відбуваються між двома особами чи більше:

- привітання, прощання, прохання, запитання,
- ствердження, наказ, пояснення, констатація

# Структура повного циклу мовленнєвого акту

- мисленна підготовка висловлювання з урахуванням ситуаційних і мотиваційних чинників
- породження висловлювання, адресування його мовцем
- сприймання й розуміння мовлення слухачем
- зворотний зв'язок, невербальна чи вербальна дія (вчинок, словесна відповідь) і її результат

# Принципи формування комунікаційних компетентностей школяра

- **Принцип комунікативно-діяльнісного підходу** оволодіння мовою передбачає динамічний підхід до мови, навчання спілкуванню з урахуванням його функцій – інформаційної, регулятивної, пізнавальної, ціннісної.
- **Принцип діалогічності** впливає з самої суті висловлювання, комунікативного акту (за М. Бахтіним, яким би висловлювання не було монологічним, воно все одно наповнене діалогічними обертонами).

# Принципи формування комунікаційних компетентностей школяра

- **Принцип ситуативної спрямованості** передбачає формування комунікативних умінь, оскільки зміст, мовні особливості, композиційна структура висловлювання визначаються специфікою ситуації спілкування.
- **Принцип співпраці** передбачає спільне оперування учнями інформацією, взаємний обмін думками, почуттями в процесі навчання комунікації.
- **Принцип етикетності** передбачає дотримання якого потребує створення ввічливої атмосфери спілкування в навчальному процесі, володіння мовленнєвим етикетом у реалізації комунікативних стратегій і тактик.

# Методичні етапи навчання українського усного діалогічного мовлення (Е. Палихата)

- презентація мовно-мовленнєвого матеріалу
- проведення тренувань у процесі продукування діалогічних реплік чи діалогічних єдностей
- використання засвоєного матеріалу в процесі діалогічного спілкування

# Класифікація комунікативних методів навчання

- комунікативні методи, що ґрунтуються на когнітивно-інтерпретаційних діях, зокрема сприймання, розуміння, узагальнення, обмін інформацією між учасниками спілкування : **методи бесіди, дискусії, нейролінгвістичного програмування, розумового штурму, проблемно-рефлексивного полілогу**
- комунікативні методи, що передбачають дії моделювання ситуативної взаємодії людини з людиною і світом : **кейс-метод, метод діалогів, метод інциденту**
- комунікативні методи, в основі яких інтерактивна діяльність школярів, тобто взаємний обмін не лише знаннями, висловлюваннями, а й діями в процесі спільної навчальної діяльності

# Інтерактивні методи формування комунікативної компетентності

- *рольові, ділові ігри*
- *групове обговорення навчально-тематичних питань*
- *дискусія; "діалог культур"; "займи позицію"; "зміни позицію"*
- *виконання комунікативних завдань (скажімо, описування комунікативних ситуацій)*
- *інсценування діалогічних текстів, життєвих ситуацій;*
- *комунікативні тренінги*

# Методи навчання діалогічного мовлення

Відповідно до цих етапів та з урахуванням методичних ідей Л. Федоренко, Е. Палихата пропонує класифікацію методів навчання діалогічного мовлення:

- 1) методи теоретичного опрацювання матеріалу: **бесіда, розповідь, пояснення вчителя, робота з підручником**
- 2) методи теоретико-практичного навчання діалогічного мовлення, що передбачають роботу з окремими мовно-мовленнєвими одиницями та їх формами: **спостереження, розбір, реконструювання, конструювання**
- 3) методи практичні, або комунікативні, що передбачають роботу над створенням діалогічного тексту: **продукування діалогів, полілогів**

# Метод діалогування, дискусії, диспуту

## Прийоми:

- семантизації нових лексичних одиниць
- прийоми опанування нового матеріалу про діалог
- прийоми закріплення набутих знань, умінь і навичок та розвитку мовленнєвих умінь у ситуаціях спілкування
- прийоми опрацювання граматичних форм
- добір формул мовленнєвого етикету
- відбір паралінгвістичних засобів
- правил поведінки
- урахування ситуації спілкування

# Діалогізація

Діалогізація на уроках мови сприяє формуванню таких умінь:

- **мовленнєвих** (формулювати тезу; чітко і зрозуміло висловлювати думки; переконувати; аргументувати; добирати докази й визначати порядок подання їх; аналізувати свої й чужі думки);
- **перцептивних** (слухати і чути; розуміти і сприймати невербальну інформацію (міміку, поставу, жести); проймається почуттями, розуміти стан і відчувати переживання іншої людини (емпатія); рефлексувати);
- **інтерактивних** (налагоджувати контакт, ставити запитання, стимулювати співрозмовника; підтримувати спілкування; ввічливо комунікувати; захоплювати й приваблювати співрозмовника; керувати своїми емоціями; контролювати поведінку та ін.).

# Ефективність спілкування

- Психологи пов'язують ефективність спілкування із тим, наскільки глибоко партнери залучені до цього процесу. Важливою ознакою діалогічної взаємодії є наявність (потреба) слухача й емоційно-інтелектуального ставлення його до повідомлення.
- **Головний закон діалогічного спілкування – закон зворотного зв'язку, що виявляється у зосередженні уваги на співрозмовникові, активне слухання, або реагування на сказане співрозмовником.**
- Дослідники виділяють такі прийоми, що сприяють ефективній діалогізації: комплімент, посмішка, звернення до співрозмовника на ім'я, звернення з проханням, звернення з пропозицією, прийняття думки співрозмовника, похвала.

# Механізми діалогізування: мовні штампи

Дієвим механізмом вважають **практикування мовних штампів** на перших етапах діалогізації, зокрема на етапі рефлексії:

- Я усвідомив..
- Я дізнався...
- Я навчився...
- Я розв'язав...
- Я відчув...
- Я відкрив для себе...
  - Я відкрив у собі...
- Я зміг проаналізувати...
- Я доповнив...

# Механізми діалогізування: запитання

Традиційно вчитель ставить запитання, відповіддю на які є:

- відтворене правило, визначення
- уточнення поняття, правила
- підтвердження правила прикладами
- виявлення суперечностей
- виявлення неточності, логічної помилки
- висунення гіпотези
- пропонування варіантів розв'язання проблеми
- виявлення причинно-наслідкових зв'язків

# Механізми діалогізування: «Я-повідомлення»

- Коли я тебе слухав, то згадав (зрозумів, переосмислив, дізнався...)
- Коли я тебе слухав, відчув справжню естетичну насолоду, тому що...
- Коли я тебе слухав, зрозумів, що мені важко зробити перехід від вступу до...
- Я дякую тобі за те...
- Коли я тебе слухав, у моїй уяві постали...
- Коли я тебе слухав, у мене виникла ідея...
- Коли я тебе слухав, виникло бажання...
- Я зробив висновок із твого виступу, що...

# Механізми діалогізування: «Ти-повідомлення»

- Як добре ти проілюстрував ...
- Настільки ж тонко сформульована твоя думка...
- Який гарний перехід ти зробив від...
- Ти був таким упевненим, коли..
- Ти був настільки захоплений своєю темою, коли.. і подібні.

# Форми організації навчання

Аби учень формувався і розвивався як колективний гравець спочатку в навчальній, а на майбутнє – у професійній діяльності, учителю варто практикувати:

- **парну форму** (передбачає комунікативну взаємодію двох учнів, що виконують під керівництвом учителя конкретне завдання)
- **групову форму** (передбачає формування груп із трьох-десяти учнів для ефективної взаємодії у процесі засвоєння, пошуку чи аналізу інформації, формування практичних умінь і навичок під керівництвом учителя)
- **колективну форму** (передбачає організоване вчителем самонавчання учнівського колективу)

# Робота в парі

Робота в парі передбачає:

- взаємодію учнів як співавторів у розв'язанні спільного завдання, підготовці творчого проєкту
- інтерв'ювання (один учень добирає запитання, інший – готує відповіді)
- почергове переказування тексту

Перевагою такої маленької групи є неможливість ледарювання і сперечання.

Учні активно набувають досвіду кооперування.

# Робота в трійках

- Аби продуктивною була робота трійки, варто не допустити ситуації, коли двоє «дружать» проти третього.
- Кожен член трійки повинен мати свої завдання, що перевіряються у послідовності, яку визначив учитель.
- Можливий варіант, коли один учень виконує функції консультанта чи контролера.
- Перевага: можливість виявлення схильності до лідерства.

# Робота четвірки

- Особливістю навчального «квартету» є можливість обирати собі партнера і працювати двома парами.
- Перевагою є поява ситуації змагальності.

# Робота п'ятірки

З'являється можливість ввести нові ролі, виконуючи які, учні долучаються до продуктивного спілкування, співробітництва:

- **«організатор»** (командир групи, допомагає вчителю організувати роботу, слідкує за процесом, визначає послідовність дій тощо)
- **«ініціатор»** (допомагає у пошуку потрібної інформації, ділиться своїми знаннями, висловлює аргументи, запалює учнів емоційно)
- **«реєстратор ідей»** (фіксує роботу групи, записуючи висловлення й пропозиції, групує, шукає зв'язки між ними, робить підсумок і виголошує висновки)
- **«деструктор»** (скептик, що піддає сумніву, вимагає пояснень, заплутує інших, провокує на пошуки нових доказів)
- **«контролер»** (контактує з учителем, одержує від нього «секретні» контрольні запитання, перевіряє, як учні засвоїли інформацію чи виконали завдання)

# Зразки позитивного діалогівання

- Вітаю майстра слова.
- Вітаю майстра діла, – відповів письменник, ховаючи серветку до кишені.
- Над чим працюєте?
- Над собою.
- Даруйте за безглузде запитання.
- Пусте, я звик, що більшість запитань ставлять для годиться. А котрі серйозні, то на них немає відповіді.
- Як Вам пишеться?
- Погано. Коли вже знаєш, як не треба писати, то писати дуже важко. А коли пишеш мало, писати треба гарно. А це теж важко... (М. Дочинець).

*Підбіг хлопчак із хитрими, нахабними очима.*

*– Дядьку, дайте п'ятдесят копійок.*

*– А чому саме п'ятдесят?*

*– А хіба Ви дасте гривню?*

*– Дам і більше, як заробиш. Руку опусти. Коли просять, не простягають руки, та ще й брудні. Тоді не так соромно, якщо не дадуть. А щоб не було соромно ніколи, гроші заробляють.*

*– А що я можу робити? – хлопець скорчив кумедну гримасу.*

*– Купиш мені газет. Усі, які є місцеві.*

*Малий затис п'ятдесятку в руці, але рушити не поспішав. Чоловік за столиком відсторонено пив чай, не звертаючи більше на нього уваги.*

*– А Ви не боїтеся, що я Вас обдурю і не вернуся з газетами?*

*Чоловік скинув на нього очі. Голос його звучав рівно і лагідно, але зі сталевим акцентом:*

*– Що? Це я маю боятися? Та ні, боятися має той, хто обдурює. Раз обдуриш когось, удруге. Втретє обдурять тебе. Далі й сам себе обдурюватимеш, і пропадеш, як сіль в окропі. І будуть витирати об тебе ноги і переступати, як шолудивого пса. Затям це собі й іди, бо я чекаю на газети (М. Дочинець).*

# Зразки позитивного діалогівання

*На сірому вологому тротуарі сидів понурий незрячий чоловік, у капелюсі якого виднілася картонна табличка із проханням про допомогу. Охочих відгукнутися сьогодні було небагато.*

*Та ось підійшла дівчина, нахилилася до капелюха і ... ні, не поклала до нього нічого, а взяла картон ку і з іншого боку щось покvapливо написала. Невдовзі перехожі все частіше почали зупинятися біля чоловіка...*

*Вона всього лиш змінила напис «Я сліпий, допоможіть, будь ласка!» на «Сьогодні прекрасний день, та я не можу побачити його...».*

*Коли незрячий чоловік запитав дівчину, що ж вона зробила, та відповіла: «Я написала те саме, тільки іншими словами...» (З інтернету).*

*Зміни слова – і ти побачиш,  
як зміниться світ довкола тебе!*

# Список використаної літератури

1. Голуб Н.Б. Навчання діалогічного мовлення учнів 5-7 класів на уроках української мови
2. Голуб Н.Б. Ключові орієнтири експериментальної методики компетентісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею
3. Голуб Н.Б. Роль і місце цінностей у навчанні української мови в школі
4. Кучерук О.А. Методи формування комунікативної компетентності в процесі дидактичного дискурсу